

SANAT, AŞK VE ÖLÜM ÜZERİNE BİR NOT

Bülent BOZKURT*

AŞk ve ölümün edebiyatta en sık kullanılan iki tema olduğu söylenir. Belki bu, sanatın öteki dalları için de bir ölçüde geçerli; hele kavramları en geniş anlamıyla alırsak.

AŐkı, hedefi ne olursa olsun, sonsuz ve sınırsız bir tutku; kendinin ve başka her şeyin varlığını unutarak, yok sayarak, tek bir duygunun içinde kaybolma, erime; tek bir düşünceyle özdeşleşme olarak aldığımızda; bildiğimiz kadarıyla (ya da, insanın genel olarak bildiğini sandığı kadarıyla) ölümden çok da farklı olmadığını görürüz.

Ölümlle aşkın eşleştirilmesi veya özdeşleştirilmesi yeni değil. Rönesans başta olmak üzere, hemen her çağda; özellikle Romantik düşüncenin ağır bastığı dönemlerde, değişik boyutlarıyla bu konu sanatçılarca işlenmiş. Sevişmenin, ya da birleşme anının ölüme benzetilmesi yanında, cinselliğin ötesinde de sevginin uç noktası zaman zaman ölümlle birleştirilmiş. Değişik düşünce sistemlerinde olduğu gibi sanatta da ölüm, belli akım ve dönemlerde, yaşamın, ya da yaşamdaki kimi olguların mükemmele ulaştığı bir varoluş düzlemi olarak görülmüş.

---

* Prof.Dr., Bilkent Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Sanatın da tanımlarında, aşk ve ölüm benzeri bir gizem, tutku, saplantı; belli bir biçim veya kavramın akıl dışı, fanatik bir heyecanla kovalanması, “sıradan” yaşamdan çıkılması gibi yaklaşımlara raslanıyor. Ancak, bugün de, sanat, aşk ve ölümün zaman zaman çakıştığını veya örtüşüğünü gördüğümüz oluyor mu? Bilmesi zor.

Ölüm, özellikle bireylerin ölümü, çoğu zaman, ölmeden kalanlar için sorun olmuş. Çünkü, 17. yüzyıl İngiliz şairi John Donne’in dediği gibi, “Ölüm varken biz yokuz, biz varken ölüm yok.” O halde, bireyin kendi ölümünden korkması gereksiz. Ama yaşarken ölümü “tatması” da imkansız.

İnsan ölüme “ölüm” adını koyarak, ona kavramsal boyutlar verip, çeşitli anlamlar yakıştırarak değişik kimliklerle hep yeniden yaratmış. Bu kimliklerin bir bölümünde de onu “tadılabilir”, “tatmaya değer” bir olgu gibi de göstermiş. John Donne gibi, kendi yarattığı kavrama meydan okumaktan öte, ona yaktığı anlamlarla kimliğini değiştirip, öldürmeye gerek duymadan varlığını benimsemiş.

Belki değişim sürecinin bir yerinde, değişime artık ölüm demek gerektiğini düşünenler de olacaktır. Bu da yine, insanın kendi yarattığı ölüm kavramını ne denli geniş kapsamlı gördüğünün örneklerinden biri. Ölüm kavramı insanlık tarihinin hemen her döneminde kavramlarla uğraşan kişi ve kitleler tarafından yalnızca var olma ya da olmama ile ilgili çağrışımlarından öte, kavram ve olgulara derinlik ve değişik boyutlar vermek amacıyla kullanılmış.

Özellikle sanatçılar, ölüm kavramının geleneksel ve dar tanımıyla ve tanımlarıyla hiç yetinmemişler. Belki de, tarih boyunca bir kısım sanatçıların “yaratma” olgusu sırasında amaçladıkları şeylerden biri de ölümü tanımak, ölüme bir kimlik vermek, yaşamla arasındaki bağı ve iletişimi yakalamak, kurmak olmuş. Yaşarken ölümü yaratmayı ve tatmayı; yaşamdan ölüme, ölümden yaşama köprü kurmayı, ölümün sunabileceği varoluş biçimlerini “yaşama geçirmeyi” denemek istemişler.

17. yüzyıl İngiliz “metafizik” şairleri, ya da 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başı romantik/fantastik şair/ressamı William Blake gibi, kavramların anlam sınır ve kalıplarını biraz zorlayarak, kimi terimleri ve kavramları her zaman kullanıldıkları anlam ve bağlamın dışında kullanarak, karşıtlık ve çelişkilerden yararlanarak düşünelim. Sanatçı, bir biçim, bir kavram; bir üslup, bir mesaj uğruna yaşamaktan öte, bir biçim, bir kavram “olarak” yaşıyorsa, belki çevresi de onu öyle görmek ve kabul etmek zorunda. Bir kavram olarak yaşayan sanatçının çevresindekiler (sevdiği, sevdiği, yakınları, dostları, birlikte bulunmak durumunda olduğu herkes) de o sanatçı için ister istemez o kavramın bir parçası, uzantısı konumuna girerler. Bu ilişkiden ve böyle bir konumdan tepki duyanlar olabilir. Teorik olarak, sanatçının çevresinde kimse kalmayabilir. Ama, sanatçı bir kavramsa, buna aldırmayacaktır. Kavramlar insansı tepki göstermez. Aldırıyorsa, kavram olarak yaşayan bir sanatçı değildir. Kavram olarak yaşamayan sanatçılar da herhalde her dönemde çok sayıda olmuştur. Sanattan neyin veya nelerin anlaşıldığına bağlı. Ancak, bu sanatçılar, dolaylı bağlantıları bir yana, konumuz dışı.

Yine teorik olarak, kimsenin haberi olmadan yaşayan, ürün veren ve ölen kavram/sanatçıların geçmişte ve belki günümüzde varlığı düşünülebilir.

Bu sanatçılar için aşk, aşk olarak başlasa bile kavram olarak devam edecektir. Çünkü kendileri de insan olarak başlamış, kavram, biçim, sanat olarak devam etmişlerdir (hattâ, bir kısmı, haklarındaki bazı yorumlara göre, kavram olarak doğmuş, ama kavram olduklarını geç farketmiş, kimliklerine geç kavuşmuşlardır.).

Sorular akla geliyor: Bu, ne ölçüde “Romantik” bir düşünce? Bugün de örnekleri görülebilir mi? Yalnızca sanat ve sanatçı için mi geçerli?

Bunlar, yanılgıya ve karmaşaya yol açmadan ya da konunun sınırlarını boş yere daraltmadan, boyutlarını kısıtlamadan, bir kişinin, bir yazarın cevaplayamayacağı, cevaplamaması gereken sorular.

Ölümün, başka bir şey değil de, “yokoluş” olabileceği düşüncesi çağımızda daha bir ağırlık kazanmış görünüyor. Nedenleri çeşitli: ölümü veya “öteki dünyayı” yorumlama, açıklama ve tanıtmayı üstlenen öğretilerin dayanak yoksunluğu, zayıflığı ve tekdüzeliği; göklerden, uzaydan, gezegenlerden, yıldızlardan beklenen, “yaşam” belirtilerinin gerçekleşmemesi; 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde insanların, ölmeden önce “ölüm” kavramıyla uğraşmaya giderek daha az vakit harcayabilecek bir konuma gelmiş olmaları, v.b.

Ölüm belki inandırıcı değil, ama ölümden sonraki (bireysel) ölümsüzlük düşüncesi, kimi insanlara artık hiç inandırıcı gelmiyor. Bu durumun kaçınılmaz sonuçlarından biri zamanla etkisini belki daha da hissettirecek: ölümden sonrası yoksa, herkes, bilebildiğince ve alabildiğine yaşamak gerektiğini (düşünüyor ve) düşünecek; bir kavrama, tutkuya kendini adayarak bu düzlemdeki varoluşundan, yaşamından vazgeçmeyecek; “insan” olmayı (yani, bir düşünce, bir motif, bir biçim, bir kavram olmamayı) bir dahaki varoluşa ertelemeyecek. Her şeyin, bir çizginin, bir düşüncenin, bir biçimin en iyisini gelecek yaşamdan beklemeyeceği gibi; ona bu dünyada, bu düzlemde ulaşmak için yaşamayı da bir yana bırakmayacak. Yiyecek, içecek, sevişecek; insanı insan gibi görecektir: yani, ne bir kavram, ne de tanrısal potansiyeli olan gizemli bir varlık gibi. Ölümün bir başlangıç ya da başlangıçlardan biri olabileceği düşüncesi yerine, bir bitiş olabileceği düşüncesine daha yatkın olacak.

Yine, ölümü aşkların en yücesi, aşkın (Platon’un diyebileceği gibi) “ideası” gibi hiç görmeyecek; sevdiğini de herkesten ve her şeyden çok seveceği için, öldürmeyecek; öldürürse, bilinecek ki aslında sevmiyormuş.

Sevgililer hep insan olacakları, insan gibi yaşayıp insan gibi düşünecekleri için birbirlerini anlayacaklar; birbirleri tarafından öldürülmelerine izin ve fırsat vermeyecekler; ölümün ışığını gördükleri anda birbirlerini terkedecekler; insan olarak sevebilecekleri birini bulacaklar. Çünkü ölmekten önce, veya ölüncüye kadar, yapacak çok şey olacak:

yemek, içmek, sevişmek, v.b. gibi. “Öbür dünyada”, “öbür dünyalarda”, yemenin, içmenin, sevişmenin âlâsını bulacaklarına veya yaratacaklarına inanmamış bedensel varlıklar olarak, böyle yapacaklar.

Ölümsüzlüğe inancın ölümüne ağıt yakmanın anlamı yok elbet. Yukarıda söylenenlerde “nostalji” kokuları değil, çizgisi belli olmayan 21. yüzyılın koku karmaşasını görmek gerek. Şartlanma sonucu dillerden düşmeyen “sanat, aşk ve ölüm” tema ve kavramları varlıklarını günümüzde ve gelecekte nerelerde, hangi boyutlarda koruyor ve koruyacak? Yoksa, insan yaşamının, ardında kavram derinliği olmayan terminolojiye (yukarıdaki örneklerde belki görülebileceği gibi) indirgenmesinin ilk sinyallerini mi alıyoruz?

Shakespeare’in **Hamlet** adlı oyununda, oyun süresince vaktinin çoğunu ölümle yaşamın, dolayısıyla insanın, ne demek olduğunu, veya bir şey demek olup olmadığını irdelemekle geçiren Hamlet’e göre insan, varlıkların en yücesi de olabilirdi ve olabilir, bir toz parçası da.

Sanatçılar (ve benzerleri) uzun süre, insanın aynı anda veya değişik düzlemlerde veya zaman dilimlerinde her ikisi de olabileceğinin heyecanını yaşamış. Olabileceği gibi düşünmüşler; kimileri bu düşünceyle bir ömür boyu yaşamayı ertelemişler: bir kavram, bir çizgi, bir esinti olmuşlar. Neredeyse yaşamı ölüm, ölümü yaşam yapmayı ve her ikisini de geliştirmeyi, düzeltmeyi, zenginleştirmeyi, yüceltmeyi başaracaklarına inanacaklarmış. İstedikleri zaman yiyecek, içecek, sevişebileceklerine; boyuttan boyuta, düzlemde düzleme geçebileceklerine; bir başka insanla bir kavram olarak; ya da insan olarak bir kavramla birlikte yaşayabileceklerine, yalnızca bir düşünce, bir esinti olarak evrende varolabileceklerine inanacaklarmış.

İşte, şiir ve öykülerinde genellikle ölüm/yaşam, çöküntü, akıl ve akıl dışı gibi konuları işleyen 19. yüzyıl Amerikan yazarı Edgar Allan Poe’nun “Oval Portre” adlı öyküsü insana yukarıda yer alan düşünceleri ve benzerlerini çağrıştırıyor veya çağrıştırabilir. Öykü, özetle, şöyle:

Öyküyü anlatan kişi bir gece ağır yaralı durumda, her nasılsa geçici olarak sahipleri tarafından terkedilmiş büyük, dayalı döşeli, antikalarla dolu, görkemli bir şatoya sığınmak zorunda kalır.

Gece yatmadan önce, mumlarla aydınlatılmış olan şatoyu gezerken duvarların çoğunda değerli tablolar asılı olduğunu görür. Bunlar arasında özellikle, bir köşede asılı duran, genç kızlıktan kadınlık dönemine geçmekte olan bir kız portresi dikkatini çeker. Tüm halsizliğine karşın, eline bir şamdan alarak bu resme daha yakından bakmadan edemez. Portre kızın yalnızca başıyla omuzlarını almaktadır. Daha çok kitapların birinci ya da son sayfalarını süsleyen "vignette" tarzı bir portredir bu. Kızın kolları, göğsü, ve hattâ ıslıl ıslıl parlayan saçları, portrenin derin gölgeli arka planında kaybolmaktadır. Oval çerçevesi, kenarı yaldızlı ve Fas işi filigranlıdır.

Öyküyü anlatan, neden olduğunu anlayamadan, çarpılmış gibi portrenin önünde kalakalmıştır. Sonunda tılsımı çözer. Resim inanılmaz ölçüde, nerdeyse dehşet verici denecek kadar canlıdır. Birden çok heyecanlanır. Şamdanı yerine koyar ve duvarlarda asılı portreleri açıklayan kitabı alır, oval portrenin anlatıldığı sayfayı açar ve aşağıdaki satırları okur:

"Eşi az bulunur güzellikte bir kızdı; üstelik içi sevinç doluydu. Uğursuz bir saatte o ressamı gördü, sevdi ve onunla evlendi. Heyecanlı, çalışkan, disiplinli biriydi ressam. Ayrıca, zaten Sanatla evliydi. Kız ise, eşi az bulunur güzellikte ve sevinç doluydu. Yüzünde ışıklar, gülücükler oynaşıyordu, bir karaca kadar oyuna düşküncü; her şeyi seviyor, her şeyin tadını çıkarıyordu. Nefret ettiği tek şey, rakibi olan sanat; korktuğu şeylerse, fırça, palet ve onu sevdiğinin yüzünden yoksun kılan öteki sevimsiz aletlerdi. İşte bu yüzden, ressam yeni gelininin portresini yapmak istediğini söylediğinde dehşete düşmüştü. Ancak, alçak gönüllü ve uysal biri olduğundan, şatonun kulesindeki o karanlık odada, üstüne yalnızca

tepedeki bir delikten ışık vuran tuvalin önünde, haftalarca ses çıkarmadan oturdu. Ama ressam, saatler, günler boyu süren eseriyle kıvanç duyuyordu. Çoşkulu, çılgın, her an havası değişen biriydi; arada bir dalıp dalıp gidiyordu. O ıssız kuledeki odacığa düşen uğursuz ışığın, gelinin sağlığını ve canını kuruttuğunu görmüyordu. Gelinin gündün güne gözle görünür biçimde solduğunu herkes görüyor, ama o görmüyordu. Kadın ise, hiç şikayet etmeden hep gülümsüyor, gülümsüyordu. Çünkü bu ünlü ressamın, yaptığı işe tutkuyla, yanıp kavrulurcasına sarıldığını; kendisini onca seven, ama her gün biraz daha sararıp solan kadının resmini yapmak için gece gündüz demeden didindiğini görüyordu. Gerçekten de, portreyi görenler fısıltıyla onun aslına ne kadar benzediğini, nerdeyse bir mucize olduğunu söylemeden edemiyorlar; bunu da yalnızca ressamın ustalığına değil, aynı zamanda, eşsiz bir hünerle tasvir ettiği modeline olan derin sevgisine bağlıyorlardı. Ancak, zaman ilerleyip bu uğraşın sonu yaklaştığında odaya artık kimse alınmaz oldu; çünkü ressam yaptığı işin çoşkusuyla çılgına dönmüştü ve gözlerini, eşinin yüzüne bakmak için bile, tuvalinden hemen hiç ayırmıyordu. Tuvaline sürdüğü renklerin, yanında oturan kadının yanaklarından çekilip alındığını görmüyordu. Haftalar geçip, ağız yerine vurulacak bir fırça darbesi ve göze sürülecek bir renk dışında artık eksik hemen hemen hiç bir şey kalmadığında, kadının içindeki sevinç de lamba alevi gibi yeniden parladı. Fırça darbesi vurulduğunda, renk sürüldüğünde, ressam bir an eserinin karşısında büyülenmiş gibi kalakaldı. Ama sonra, resme sabit bakışlarla bakmaya devam ederken, titremeye başladı, rengi sapsarı oldu ve dehşet içinde "İşte Hayatın kendisi!" diye bağırarak sevdiğine döndü: – **Ama o ölmüştü!"** ¹